

YASALAR VE GELENEKLER IŞIĞINDA ARKAİK ve KLASİK DÖNEM YUNAN ve CUMHURİYET DÖNEMİ ROMALI KADINLARIN AİLE HAYATI

Elif Burcu ÖZKAN*

* Uludağ University, Bursa, Turkey* E-mail: eburcuozkan@uludag.edu.tr*

Copyright © 2017 Elif Burcu ÖZKAN, This is an open access article distributed under the Istanbul University Journal of Women's Studies, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ÖZ

Tarihe yön vermiş ve birbirleriyle yüzyıllar boyunca hem sosyal ve siyasal anlamda hem dinsel ve kültürel anlamda birbirleriyle etkileşim halinde yaşamış iki büyük medeniyet olan Eski Yunan ve Roma toplumları arasında benzerlikler olduğu kadar doğal olarak farklılıklar da bulunmaktadır. Bu toplumların karakteristik yapısına ve inanç sistemine, yasalarına ve geleneklerine bağlı olarak kadınların aile ve sosyal hayatlarında, konularında ve haklarında da belli özellikler ve unsurlar ortaya çıkmıştır. Romalı kadınlar Yunan kadınlarından kısmen daha özgürce yaşamış olsalar da her iki medeniyette de kadınlar erkeğe oranla kısıtlı hayatlar sürmüştür. 'Aile' kavramı kutsal ve devletin temeli sayılırken, ailenin en önemli bireylerinden olan kadınlar, soyun devamını sağlama ve evin gözetimi uğruna birçok haktan mahrum bırakılmıştır. Kendileri yeterli eğitim almadığı halde dindar, ahlâklı ve devlete yararlı bireyler yetiştirmekle mesul bırakılmalarıdır. Bu çalışmada Arkaik ve Klasik Dönem Yunan kadınların ve Cumhuriyet Dönemi Romalı kadınların yasalardaki ve geleneklerdeki yerlerinden hareketle incelenmiştir. Bu amaçla Eski Yunan Arkaik Dönemi'nden Hellenistik Dönem sonuna ve Roma Krallık Dönemi'nden İmparatorluk Dönemi'ne kadarki süreçte bazı önemli arkeolojik ve edebî kaynaklara, yasalara ve geleneklere odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Antikçağ Kadını, Eski Yunan Kadınları, Romalı Kadınlar, Antikçağ Kadınlarının Yaşamı, oikos, domus.*

THE FAMILY LIFE OF ARCHAIC AND CLASSICAL GREEK WOMEN AND ROMAN REPUBLICAN WOMEN IN THE LIGHT OF LAWS AND TRADITIONS

ABSTRACT

Ancient Greek and Roman societies, two big civilizations which involved mutual interactions with each other from social, political, religious and cultural aspects for centuries, naturally had differences as well as similarities. According to the structures, beliefs, laws and traditions of these societies, some specific characteristic elements emerged in these women's family and social lives. Even though Roman women lived partially freer than Greek women, in both civilizations women had restricted lives in comparison to men. While the notion of 'family' was seen as sacred and the basis of the state, women were deprived of so many rights for

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

the sake of home care and the continuation of their family name. Even though they were not educated enough, they were held responsible for bringing up children as virtuous, religious and efficient individuals for the state. In this paper, the position family life of Ancient Greek women in Archaic and Classical Period and Roman Women in Republic Periodin from the light laws and traditions were analyzed. For this reason, there is a focus on some important archaeological and literary sources, laws and traditions from the Archaic era to the Period of the Empire.

Keywords: *Ancient Women, Greek Women, Roman Women, Family Life of Ancient Women, oikos, domus.*

Eski Yunan ve Roma dünyasında kadının aile ve günlük yaşantısına, toplumdaki yerine ve önemine yönelik bilgilere arkeolojik, filolojik ve epigrafik veriler aracılığıyla sahip olmaktadır. Klasik metinlerde aktarılan yasalardan ve geleneklerden, arkeolojik materyallerdeki tasvirlerden hareketle Eski Yunan dünyasında Arkaik Dönem’de (İ.Ö. 750- İ.Ö. 480) ve Klasik Dönem’deki (İ.Ö. 500- İ.Ö. 336) aile yapısının özelliklerini, kadınların ailedeki konumlarını ve yasalardaki haklarını ortaya koyabilmek mümkündür. Arkaik Dönem Yunan kadınının sosyal hayatına yönelik tanımlamalar, edebi bilgilerin ve bu konuya ışık tutan arkeolojik bulguların yetersizliği nedeniyle Klasik Çağ ve Hellenistik Çağ (İ.Ö. 323- İ.Ö. 30) ile kıyaslandığında oldukça azdır. Ancak bu az sayıdaki metnin o dönemki gerçeklikleri yansıtması ve birbirini doğrulayan benzer bilgiler vermesi sayesinde konuya dair belli çıkarımlar yapılabilmiş ve görüşler ortaya atılabilmiştir. Gould, uzmanların Antik Çağ’da kadının yerini, sosyal hayatını, statüsünü ve haklarını incelerken, mitolojiden ve yaratıcı edebiyattan, Homeros’tan ve kendisinin de yaptığı gibi-tiyatrodan, ya da İ.Ö. 4. yy. hatiplerinden ve yazıtlardan yola çıktıklarını belirtmiştir (Gould 1980, s. 39). Bu çalışmada da Arkaik Yunan kadınının aile hayatı öncelikle bu konuda bilgiler veren en erken tarihli edebî metinler olan Homeros destanlarından, sonra Hesiodos’un (d. yk. İ.Ö. 700) ve Amorgos’lu Semonides’in (İ.Ö. 7. yy.) eserlerinden yola çıkılarak incelenmeye çalışılmıştır. Arkaik ve Klasik Dönem Yunan kadınlarının yasalardaki yerine ve haklarına, onlara yapılan cezai uygulamalara ve kısıtlamalara dair bilgiler için ise özellikle Demosthenes’in (İ.Ö. 384-322), Aristoteles’in (İ.Ö. 384-322) ve Plutarkhos’un (İ.S. 46-120) eserlerinden¹ ve konuya yönelik modern kaynaklardan yararlanılmıştır.

Romalılarda ise özellikle yazılı yasaların yapısı ve bunlarda kadının yerinin net olarak belirlenmiş olması sayesinde özellikle Cumhuriyet Dönemi Roma kadını hakkında geniş bilgilere sahip olabilmekteyiz. Romalı kadınların yasalardaki ve toplumdaki yerlerini ortaya koymak için Roma’nın ilk yazılı yasaları olan *Leges Duodecim Tabularum*’dan (12 Levha Yasaları), Gaius (İ.S. 108-178) ve Iustinianus’un (İ.S. 527-565) hukuk külliyatlarından; Halikarnassos’lu Dionysios’un (İ.Ö. 30-8/7), Plutarkhos’un ve Cicero’nun (İ.S. 170-223)

¹Örn. Demosth. *Orat.*; Aristot. *Ath. Pol.*; *Pol.*; Plut.*Sol.*

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

edebî metinlerinden alıntılar yapılmıştır. İtalya ve Roma'nın klan döneminde kadınların yaşantısına yönelik genel bilgiler için ise birtakım arkeolojik verilerin sağladığı bilgiler doğrultusunda hazırlanan modern araştırmalardan yararlanılmıştır. Tüm bu kaynaklar ışığında önce Eski Yunan ardından Romalı kadınların aile hayatları ve yasalardaki yerleri incelenecektir.

İ.Ö. 13. yy. sonlarında başlayan Kavimler Göçü'nden itibaren Hellas'ta yaşayan kadınların toplum düzeninin bir parçası olduğu ve özgür hayatlar sürdüğü, toplumun önce anaerkil düzene sahip olduğu ileri sürülmektedir. İ.Ö. 11. yy. ilâ 8. yy.'da ise iş gücü, tarım ve siyasi örgütlenmeler nedeniyle erkeğin aile içindeki ve toplumdaki rolünün artarak baş konuma geçmesiyle ataerkil düzene geçildiği düşünülmektedir². Bu durumun kadının yaşantısında ve konumunda kaçınılmaz olarak değişikliğe yol açtığına, toplumsal yapının değişmesiyle birlikte kadının eski özgürlüğünü kaybetmeye başladığına yönelik görüşler çoğunluktadır. Bu değişimi bahsedilen dönem aralığında Hellas'ta yaşayan kadının hayatına değinen Homeros (İ.Ö. 8. yy.) destanlarında görmenin mümkün olduğu söylenebilir. Homeros'un "*Ilias*" ve "*Odysssea*" destanlarında tanrılar ve tanrıçalar arasındaki mücadeleleri ve anlaşmazlıkları gösteren kısımların da ataerkil düzene geçişi ve ikisi arasındaki üstünlük savaşını ima ettiğini belirten görüşler çoğunlukta olup bu düşünceyi desteklemektedir.

Ege havzasında İ.Ö. 8. yy. ile İ.Ö. 6. yy. arasında Akdeniz, Marmara Denizi ve Karadeniz kıyılarında gerçekleşen Büyük (İkinci) Yunan Kolonizasyonu sonucunda bu bölgelerde kent devletleri (*polis*'ler) kurulmuştur. Dolayısıyla buralarda koloni kentlerinin kurulmasındaki asıl amaçlar; Ege kentlerinde üretilen malların dış ticaretini sağlamak için pazar yerleri (*emporia*) kurulması ve köprübaşları edinilmesi, bu verimli topraklarda tarım yapılarak anakaradaki *polis*'lere yiyecek tedarik edilmesi ve artan nüfusa alternatif olarak yeni yerleşim alanları kurulması idi (Gözlü (2015), ss. 182-184.). Ancak bunların yanı sıra yayılma politikasının etkisiyle Yunanların topraklarını genişletme, kültürünü ve düşünce yapısını Akdeniz'de yayma amacının da var olduğu bir gerçektir. Bu nedenle İtalya Yarımadası'nda gerçekleşen kolonizasyon hareketi sonucunda her ne kadar bazı kesimler bundan hoşnut olmasa da Yunan kültürünün, düşünce ve inanç yapısının ve dilinin Roma toplumunda büyük etkisi olmuştur. Bunların haricinde kolonistlerin gittikleri yeni topraklarda yerli kadınlarla aile kurdukları ve kendi dillerini, kültürlerini doğan çocuklarına öğrettikleri öne sürülmektedir.(Dougherty 1993, 67; Graham 2001, s. 327.). Bu durum hiç kuşkusuz Eski Yunan kültürünün yayılmasında ve Eski Yunan aile yapısının koloni kentlerinde görülmeye başlanmasında önemli paya sahiptir.

² Konuyla ilgili görüşler için bkz. Thomson (1983), ss. 151-154.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

Arkaik Dönem’de (İ.Ö. 8.-6. yy.) yaşamış Yunan kadını hakkında bizlere bilgi veren en eski edebi kaynaklar yukarıda bahsettiğimiz gibi Homeros’un (İ.Ö. 8. yy.) destanlarıdır. Bu destanlar hem onlara konu olan toplumsal olayların henüz sözlü gelenekle aktarıldığı İ.Ö. 11. yy.’da yaşamış Eski Yunan kadınının, hem de- durum pek değişmediğinden- İ.Ö. 8. yüzyılda, yani Homeros destanlarının yazıldığı yüzyılda yaşamış saygın aileye mensup Yunan kadınının yaşamına ışık tutar. Bu destanlardan özellikle *Ilias*’ta yer alan kadın tasvirleri tarihsel gerçeklerle örtüşmekte, bizlere o dönemdeki Eski Yunan kadınının günlük yaşamı ve ailedeki konumu hakkında bilgiler vermektedir. *Ilias*’ta kadınların hayatlarının sürekli evde geçtiği, aile üyelerinin yanı sıra evde kâhyaların, hizmetçilerin ve sütannelerin de yaşadığı, evin hanımının esas görevlerinin evin işlerini düzenlemek, çocuklarla ilgilenmek, yün dokumak ve kumaşlardan elbiseler dikmek olduğu belirtilmektedir (Homer. *Il.* III, 125; VI, 493; XXII 440, 510). Homeros’un *Odysseia*’sının başkarakterlerinden olan ve eşinin yıllarca eve dönmesini bekleyen sadık Penelope ise ideal Yunan kadını olarak kadınlar için rol modeli olmuştur (Homer. *Odys.* XIV, 126-130; XXIII, 231-240).

Arkaik Dönem’de Eski Yunan kadınının genel olarak siyaset, askerlik, ticaret, tarım ve spor gibi alanlarda yer almadığı, buralardaki haklardan yararlanamadığı bilinmektedir (Ergene 1998, s. 4.). Bu dönemde kadınların başlıca görevi evdeki sorumluluklarını yerine getirmek ve evlatlarının bakımını üstlenmektir. Bazı edebî metinlerde karşımıza çıkan kadınlarda aranan özellikleri tanımlayan, kadınları gruplandırmalarla ve benzetmelerle ele alan yaklaşım bu görüşü doğrulamaktadır. Bu tanımlamalar bize Yunan kadınının toplumdaki yerini, ona verilen değeri ve ondan beklenen özellikleri göstermesi açısından önemlidir. Örneğin, Amorgoslu Semonides (İ.Ö. 7. yy.) kadınlarla ilgili yazdığı bir *iambos*’ta karakterlerine ve özelliklerine göre kadınları gruplara ayırırken onları belli hayvanlarla eşleştirmiş; şiirin, kadına dair metaforik tanımlamaların yer aldığı 83. ile 93. dizeler arasındaki 11 dizesini “iyi kadın”- “kötü kadın” tanımlarına ayırmıştır (Semon. *Frag.* Iamb. 7). Burada iyi kadını arıya benzetmiştir. Ona göre arı kadın, erkeğini mutlu eden, ona destek olan, sadık bir eş ve iyi bir anne olan anlayışlı kadındır. Ksenophon da aynı geleneğe uyarak *Oikonomikos* eserinde (Ksen. *Oik.* VII.32-34) bu benzetmeye yer vermiştir. Bu tür benzetmeler ve tanımlamalarda görülen şey kadının anneliği ve erkeğe hizmeti oranında değerli sayıldığıdır.

Eski Yunan kadınının yasalardaki yerini incelediğimizde edebi metinlerin bize sunduğuna benzer bir tabloyla karşılaşırız. *Polis*’lerde zengin aristokrat sınıfı ile halk arasında siyasi ve ekonomik çekişmeler baş gösterince de aristokrat kesimin lehine işleyen sözlü yasaların artık yazıya geçirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Atina’da hukuk kurallarının yerine geçecek olan hükümleri yazmak ve onları davalarda kullanmak üzere saklamakla görevli *thesmothetai* (yasa koyucular) adı verilen 6 *arkhon* İ.Ö. 7. yy. başlarında yasalarını yazılı hale getirmeye başlamışlardır (Aristot. *Ath Pol.* 3; 4). Bundan sonra Atina’da ilk yasal düzenlemeler Drakon’un varolan anayasaya eklediği yasalarla (İ.Ö. ca. 620) başlamış, Solon’un yasalarıyla

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

devam etmiş, tiran Peisistratos (İ.Ö. 608- 527) ile Kleisthenes'in (İ.Ö. 570-507) reformlarıyla İ.Ö. 6. yy. sonuna kadar devam etmiştir. Kent devletleri arasında kendine özgü siyasal ve sosyal bir yapısı olan Sparta ise, efsanevi yasa koyucu Lykurgos'un yasaları sayesinde bu sistematik düzene kavuşmuştur.

Arkaik ve Klasik Dönem'de Hellas'ta yazılı yasalar; adaletin yönetimi, yasama ve yürütme ile ilgilenen usul hukukuna (şeklî hukuk) ve yürütmeye, yasaların işleyişi ile ilgilenen maddi hukukun dengelendiği bir formüle sahiptir (Carey 1998, s. 93.). Toplumsal huzursuzluğun yaygın olduğu İ.Ö. 624 yılında Aristaikhmos'un *arkhon*'luğu sırasında Drakon (İ.Ö. 621-600), keyfi uygulamayı önlemek ve aristokratların haklarını korumak amacıyla yasaların ilk yazılı kanunnamesini oluşturmuştur (Aristot. *Ath. Pol.* 4; 1). Şiddetli cezalar içeren ceza hukuku niteliğindeki yasalarını da böylece yürürlüğe koymuş olur. Bu düzenlemeden sonra her ne kadar mevcut anayasaya eklemeler yapmış olsa da (Aristot. *Pol.* II, 1274b) "Atinalı ilk yasa koyucu" olarak anılan Drakon'un dönemine kadar Atinalı kadınların yasal haklarına dair bilgiler yazılı bir bütün halinde olmaması nedeniyle çok azdır (Kapparis 2003, s. 2, para.1.). Eski Yunan kadını bu yasalarda erkeğe kıyasla az hakka sahip ve negatif ayrımcılığa maruz kalan taraftı; erkekten daha değersiz sayılmış ve ona bağımlı kılınmıştı. Vatandaşlık hakkının ilk başta Atinalı erkeklere verildiği bu dönemde erkek egemen bir yönetimin içinde kadınların doğrudan yer almadığı ve 'Atinalı bir vatandaşın karısı' konumunda sayıldığı görülmektedir.

Yasalara göre bir ailede koca ve baba konumunda olan kişi *kyrios*(aile reisi) idi ve tüm aile üzerindeki fiilî otoriteyi temsil ederdi. Aynı kandan olsun veya olmasın "*oikos*" adı verilen hanede yaşayan tüm bireyler *kyrios*'un egemenliği altında yaşamaktaydı. Dolayısıyla kadın da-tıpkı kızları ve küçük yaştaki erkek çocukları gibi yasa karşısında reşit sayılmadığından ve Yunan toplumunda evin erkeğine itaat ve kan bağına saygı esas olduğundan-her anlamda *kyrios*'un hâkimiyeti ve himayesi altındaydı. Ancak sadece eş durumundaki kadın ve çocuklar değil; köleler ve cariyeler de dâhil olmak üzere evde yaşayan herkes yasal olarak evin erkeğine tâbi idi. Bu durumda evin bireyleriyle ilgili yaşam, ölüm ve veraset gibi birçok karar ve durumda veya maddî konularda söz ve hak sahibi olan kişi yalnızca *kyrios*'tu.

Evin idaresi yalnızca kocasının savaşa ve oğlunun da askere gitmesi gibi durumlarda kadına geçerdi. Kadınlar da tüm hayatları boyunca bir *kyrios*'un, yani sırasıyla baba, erkek kardeş, koca ve yetişkin oğulun himayesi altında yaşar; hem hukuksal anlamda hem malvarlıklarının yönetimi açısından ona bağlı olurlardı. Hatta kadınlara verilen hak ve özgürlükler bile onları korumaktan ziyade, *oikos*'un yasal varisini dünyaya getirerek devamını sağlamak ve eşine ait olan ev halkını idare edip gözetmek gibi kendisi haricindeki amaçlar için verilmişti (Lerner 1986, s. 202.).

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

Drakon'dan sonra devletin başına geçen ve kendisi aristokrat sınıfa mensup olmasına rağmen halkın tarafında yer alan Solon (İ.Ö. 594-558) halkı kölelikten kurtarmasına rağmen erkeğin yasalardaki imtiyazlarını ve kadınlar üzerindeki üstünlüğünü değiştirmemiştir (Aristot. *Ath. Pol.* 6). Ancak siyasal, ekonomik ve sosyal reformlar gerçekleştirip anayasal düzeni oluşturmak adına aile ve ceza hukukunu düzenlemeye yönelik maddeler içeren kendi yasalarını yürürlüğe koymuştur. Ailenin devlet kurumlarındaki yerini özenle inceleyen ve geniş sosyal kanunları tanıtan ilk kişi olmuştur (Plut. *Sol.* XX, vd.). Aile hayatına, evliliğe, evlat edinmeye, mirasa, mal transferlerine ve yetimlere davranışa kadar birçok konuya dair yasalar oluşturmuştur. Kapparis'e göre bunlar genellikle toplumun yasal olarak kendini koruyamayan zayıf kesimini korumayı sağlayan-hatta Klâsik Dönem'de fazla sürdürülmeyen-kadına düzgün davranmaya dair yasalardır (Kapparis (2003), s. 4, para.1.). Ancak bunların yanı sıra kadınların sosyal hayatlarını, dış görünüşlerini ve tavırlarını bile içine alacak şekilde onları kısıtlayan yasalar da yürürlüğe koymuştur (Plut. *Sol.* XXI). Pomeroy'a göre bunun sebebi Solon'un kadını erkekler arasında anlaşmazlığa yol açan varlık olarak görmesi ve buna istinaden kadını gözden uzak tutarak etki alanını sınırlandırmaktır (Pomeroy 1995, s. 57.).

Plutarkhos, Solon'un zina yaparken suçüstü yakalanan kadının öldürülmesini teşvik eden yasasından bahsetmiştir (Plut. *Sol.* XXIII, 1). Atina'da kadınların günahı olarak görülen zinaya karışan kişi eğer evlenmemiş bir genç kız ise köle olarak satılabilir, eğer *kyrios*'un hamiliği altında bulunan bir kadın ise *kyrios*'u (babası/eşi veya kardeşi) tarafından öldürülebilir veya çekeceği ceza belirlenebilirdi (Lacey 1983, ss. 116-117.). Benzer bir yasayı İ.Ö.461 yılında iktidara gelen Perikles (İ.Ö. 461-429) de yürürlüğe koymuştur. Demosthenes'in aktardığına göre, Perikles'in koyduğu zina yasasına göre eğer bir kadın zina yaparken yakalanırsa eşinin ondan boşanması istenirdi. Eğer boşanmayıp birlikte yaşamaya devam ederse vatandaşlık hakkından mahrum edilirdi. Zina yapan kadın da o andan itibaren kamuya açık olan hiçbir tapınağa giremez, eğer girerse de aşağılanmaya ve öldürülme dışında her türlü kötü muameleye maruz kalabilirdi (Demosth. LIX. 87). Yani zina konusunda suçlu olan kadınsa türlü cezalara çarptırılırdı ve hatta öldürülmesi durumunda onu öldüren kişi kocasıysa cezasız kalabilirdi. Oysa zinaya maruz kalan kişi kadın olduğunda, erkek hiçbir cezaya maruz bırakılmazdı ve kadın bu zinaya ve negatif ayırım içeren yasal uygulamaya göz yummak durumundaydı. Bu durumda birçok Hellas kentinde gerek hukuken ağır bir suç ve gerekse dinî açıdan büyük bir günah sayılan aldatma-zina olayında ceza verilen, sonrasında kötü gözle bakılan, statüsü değiştirilen, cezalandırılan, özgürlüğü ve hatta kimi dönemlerde yaşamı elinden alınan, yani mağdur olan taraf hep kadın olmuştur. Kadınların farklı koşullarda yaşadığı Sparta'da ise durum farklıdır ve zina bir suç olarak sayılmadığından zina konusunda herhangi bir cezaya rastlanmamıştır (Aristot. *Pol.* II, 1263a).

İ.Ö. 6. yy. sonlarında demokratik yapının gelişine rağmen aile yapısında veya kadının ailedeki rolünde köklü değişiklikler olmamıştır. Örneğin Kleisthenes (İ.Ö.570-507) Dönemi

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

yasalarında kadın hem savaştan hem politikadan uzak tutulmuştur (Kapparis (2003), s. 5, para.1.).Eski Yunan toplumunda kadınların bazı haklardan yoksun ve sosyal hayattan uzak oluşu Klasik Dönem’de (İ.Ö. 500-336) de devam etmiştir. Bu dönemde de erkekler- her ne kadar yüksek ve alt sınıf arasında bir sınır olsa da- her türlü sosyal hayata katılıp özgürce yaşayabiliyor; politikada, çalışma hayatında, entelektüel veya askeri eğitimlerde veya spor müsabakalarında yer alabiliyordu (Pomeroy 1995, s. 71.).

Soylu sınıfa mensup varlıklı kadınlar ise günlerini genellikle evde kendilerine ayrılmış odada, caddeye ve girişe uzak kısımda yer alan *gynaikonitis*’te geçirirlerdi. Evin üst katında yer alan ve kadınları aile dışındaki erkeklerle iletişimi kısıtlama amacı güdülerek oluşturulan bu mekân (Papayiannis (2012), ss. 266-277.) kadınların aynı zamanda bebeklerini emzirdikleri, iplik ve yün eğirdikleri, kumaş dokudukları yerd. Soylu kadınlar adeta ev hayatına hapsedilirdi ve evden dışarıya bu tür gelenekler ve ritüeller dışında pek çıkmazlardı; yalnızca doğum, düğün, cenaze ve bayram gibi özel günlerde ve toplantılarda bulunabilirlerdi. Onların dışarıya çıkmaları hoş karşılanmadığı için (Ksen. *Oik.* VII, 22) dışarıdan bir şeye ihtiyaçları olduğunda köleleri görevlendirmeleri, aksi halde kocalarından izin almaları ve evden yaşlı bir kölenin eşliğinde çıkmaları beklenirdi. Kadınların asli görevleri ev işlerinin düzenini ve kontrolünü sağlamak, köleleri ev işleriyle ilgili olarak yönlendirmek, çocuk büyütme ve evi idare etmektir. Bunların dışında kendi aile mezarlarını ziyaret etmek ve onlara adaklar sunmak da onların görevleri arasındaydı. Yani ona verilen tüm görevler özünde soyun devamı ve ailenin sürekliliği amacını taşıdığı ve kadını geri planda tuttuğu için erkeğin egemen olduğu bir yapıya hizmet ederdi.

Kadınların kısıtlı yaşamlarını ve konumlarını o döneme ait arkeolojik materyallerde özellikle vazo resimlerinde de görmek mümkündür³. Atina vazo resimlerinde kadınlar dış mekândaykensaçlarınınve yüzlerinin büyük kısmını bir örtüyle örtmüş şekilde resmedilmiştir (Powell 2001, s. 371.).Jones’un ifadesine göre İ.Ö. 5. yy. ortalarından itibaren Yunan sanat eserlerinde görülmeye başlanan yüzlerinin çoğu kapalı kadın tasvirleri İ.Ö. 4. yy.’da artarak devam etmiş, Klasik Dönem’in sonlarına doğru kendisini giysisiyle veya bir örtüyle(şalla) örtenkadın tasvirleri yaygınlaşmaya başlamıştır (Jones 2003, s. 61.). Evin ve kadının mahremiyetini yansıttığına inanılan örtünme onların kısıtlı sosyal hayatlarının bir göstergesidir. Bu hayat tarzı soylu Yunan kadınlarının çoğunun özgür bireyler olmalarını engellemiş, onların dar bir çerçevede sorumlulukları içinde kaybolmasına neden olmuştur.

Orta sınıfa mensup kadınlar, köleler ve hayat kadınları ise soylu kadınların aksine kısıtlı ve eve hapsedilmiş bir hayat sürmezdi, onların sosyal hayata katılabilmeleri konusunda bir engel ya da baskı yoktu. Bu kadınlar istedikleri zaman doğum ve cenaze gibi önemli durumlarda,

³ Bkz. Papayiannis (2012), ss. 175-177.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

dinî bayramlarda, şenlik alaylarında veya kurban, düğün veya cenaze törenlerinde görev almak üzere kamu alanlarına gidebilirler ve komşularını ziyaret edebilirlerdi (Lerner 1986, s. 202.). Solon Dönemi'nde olduğu gibi Perikles (İ.Ö. 490?-429) Dönemi'nde de kadının önemli olaylar haricinde meskeni *gynaikonitis*'ten dışarı çıkmasına fırsat verilmezken, fakir veya aristokrat kadınlar dışarıdaki hayata katılıp kısmen özgür bir yaşam sürmüşlerdir (Akalin 2003, s. 17.). Soylu aileye mensup evli Yunan kadını *gynaikonitis*'te vakit geçirirken hoş karşılanmayan mesleklere sahip olan dansözler, hayat kadınları, flütçüler (*auletrides*) ve *hetaira*'lar (eğitilmiş hayat kadınları) erkeklerin *symposion*'larına (şölenlerine) ve toplu faaliyetlerine bile katılabiliyordu (Akalin 2003, s. 34.). Yani toplumsal hayatta ve yasal olarak erkeğin egemenliğinden kısmen muaf olabilen ve özgürce yaşayan kadınlar, aristokrat aileye mensup az sayıdaki iyi eğitilmiş kadınların ve filozof kadınların yanı sıra okumuş, kültürlü ve hatta bazıları soylu olan hayat kadınları *hetaira*'lar veya orta sınıfa mensup kadınlardı.

Klasik Dönem Yunan kadınının yaşamına dair edebî bilgileri ise Homeros'tan birkaç yüzyıl sonra yaşamış Ksenophon'un (İ.Ö. 428-355) *Oikonomikos* eserinde görürüz (Ksen. *Oik.* VII. 6-10). Kadının eve bağımlı ve ev işleriyle meşgul olarak sürdürdüğü aynı hayat tarzı yüzyıllar sonra yazılmış bu eserde de karşımıza çıkar. Atina'daki evliliklerde *oikos*'un birliğini ve düzenini korumak esas olduğundan bu görev ve denetim tüm günü evde geçiren kadına aitti. Sokrates bu diyalogda iyi bir eş adayında bulunması gereken 5 özelliği sıralar ki bunlar Sokrates'in kendi görüşleri olmaktan ziyade özellikle Antik Yunan toplumunda erkeklerin bir eş adayında aradıkları genel özellikleri yansıttığı için Klasik Dönem'de Yunan aile yapısını ve kadının konumunu özetleyen önemli verilerdir.

Sokrates'in saydığı, evlenilecek kızda aranan 5 özellik onun genç, eğitimsiz, doğurgan, itaatkâr ve gününü evde geçirmeye hazır biri olmasıdır (Ksen. *Oik.* III. 10)⁴. Aranılan bu özelliklerden eğitimsiz olması Sokrates'e göre kocasının istekleri doğrultusunda eğitilebilmesi ve kızın daha önceden öğrendiği yanlış bir şey yüzünden kocasının acı çekmemesi için istenirdi (*A.g.e.* III. 11-3). İtaatkâr olduğu takdirde eşi tarafından kolayca eğitilebilecek ve hem eşinin hem ev halkının iyiliği için çalışabilecekti (*A.g.e.* VII. 16). Aranılan bir diğer özellik, yani gününü evde geçiren biri olması ise evin malvarlığını koruması ve kölelerin işlerini yönetmesi için önemliydi. Ksenophon'un eserin bir başka yerinde aktardığı üzere, kadınların evde kalmasının aynı zamanda erkeklerden daha az güçlü bedene sahip oldukları için Tanrı'nın bir emri olduğuna inanılırdı (*A.g.e.* VII, 32). Nitekim erkek, bedeni soğuğa ve sığağa, seyahatlere ve savaşlara daha dayanıklı olduğundan hane dışında; kadın ise böyle bir dayanıklılığı olmadığından hane içinde görevlere sahipti (*A.g.e.* VII, 23; 32). Bununla birlikte tanrısal bir ayırım olduğu, herkesin yapısı neye uygunsa onunla ilgilendiği için bu ayırımın yine tanrısal bir emir ve normal bir durum olduğu düşünülürdü (*A.g.e.* VII, 31). Böylece kadına

⁴ Burada bahsedilmese de Eski Yunan'da evlilikler için en önemli koşullardan biri evlenilecek kızın Atina vatandaşı olması, diğeri ise bakire olmasıdır.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

negatif ayrımcılığın uygulanması geleneksel ve toplumsal açıdan normal karşılanan bir tutum olup bunun Tanrı tarafından düzenlendiği ileri sürülerek aslında erkek egemen olan bu toplum yapısına dinsel bağlamda da sebep gösterilmiş oluyordu.

Bir Yunan ailesinde kız çocukları oğlanlar gibi eğitim almazdı ve hatta erkekler onların okuma yazma öğrenmelerine karşıydı (Lacey 1983, s. 153.). Birçok ailede kızlar evde ve genellikle kocaları ya da erkek kardeşleri tarafından eğitilirler, iyi bir anne ve sadık bir eş olmayı, hesap yapmayı ve bazı evlerde ise okuma-yazmayı öğrenirlerdi. Çoğu küçük annelerinden, akrabalarından veya kölelerden dinledikleri mitolojilerle ve öğrendikleri dinî ritüellerle yetinmek durumundaydı. İ.Ö. 3. yy.'a gelinceye kadar, yani Hellenistik düzenden önce Atina'da kız çocuklara erkek çocuklar gibi eğitim hakkı tanınmazken Sparta'da hem kız hem erkek öğrenciler birlikte eğitim görüyorlar, okuma yazma öğrenip vücut eğitimlerini de alıyorlardı (Clauss 1983, ss. 103-104.). Bu kentte kızlar erkekler gibi fiziksel antrenmanlar yapardı, şarap içmekte özgürdü. Miras ve mülkiyet hakkı bile bulunmaktaydı.

Atina'da kızlar tercihen ergenlik çağına geldiklerinde yine bu kentin vatandaşı ile evlendirirlerdi. Genellikle 15-18 yaş aralığında olan bir genç kızın evlenme yaşının gelmiş olduğu düşünülürdü ve baba ile damat adayı arasında evlilik anlaşması gerçekleşirdi. Bu anlaşma için genç kızın rızası ve fikri dikkate alınmıyordu. Zaten Atinalı erkekler de eş olarak -yukarıda bahsedildiği gibi-genelde kendi istekleri doğrultusunda eğitebilecekleri genç ve eğitimsiz kızları tercih ediyordu (Ksen. *Oik.* III. 11-3)⁵. Bir genç kızın evlenebilmesi için bakire olması ön koşuldu. Öyle ki Solon Dönemi'nde kızının bakire olmadığını anlayan babaya akrabalık bağını sona erdirmeye veya kızını köle olarak satabilme hakkı bile tanımıyordu (Cambiano 1996, s. 105). Girit'in Gortyn kentine ve Atina'ya ait yasalarda bir babanın erkek evladı olmadığı takdirde kız evlada kalacak olan mirasın korunması açısından kızın en yakın erkek akrabasıyla, hatta amcasıyla veya onun çocuklarıyla evlendirilmesi geleneğinin bile yaygın olduğu bilinmektedir⁶. Bir genç kız evlenene kadar babasının ya da ona en yakın erkek akrabasının himayesi altında olurdu. Evlendiği zaman ise bu himaye kocasına geçer, eğer boşanırsa ve çocuğu yoksa eski himayesine bağlı kalmaya devam ederdi⁷; ama eğer çocukları varsa bu kez yetişkin oğlu onun *kyrios*'u olurdu.

İlk kez evlenen genç kız ya da ikinci kez evlenmek üzere olan bir kadın belli bir para miktarına sahip olmalıydı (Demosth. XLV, 28). Evlenecek kızın çeyiz parası (*drahoma*)

⁵ Aristoteles'e göre bir kızın evlilikte sadakat gösterebilmesi için çok fazla genç olmaması gerekir. Ona göre bir genç kızın bedenlenmiş, ruhen evliliğe ve sadakate hazır olduğu yaş 18'dir (Aristot. *Pol.* VII, 16: 1335a).

⁶ Thomson, (1990), s. 354; ayrıca bkz. Lefkowitz ve Fant (1992), s. 58.

⁷ MacDowell (1978), s. 84; ayrıca bkz.:Blundell (1995), s. 114.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

yerine geçen bu para, miktarı belirlendikten sonra damat adayıyla genç kızın babası arasında ve şahitler huzurunda yapılan evlilik anlaşmasında damada nakit olarak veriliyordu. Eğer kızın babası ölmüşse, evin eşyalarını alırken kullanılacak olan bu parayı onun erkek kardeşi veya akrabaları ödemek durumundaydı (A.g.e. XLI, 5). Ancak nişan aşamasında bu anlaşma bozulabilir ve evlenmekten vazgeçilebilirdi ve bu durumda (veya boşanma olduğunda) erkek *drahoma*'yı geri vermek zorundaydı (A.g.e. XLVII. 56-7; A.g.e.XL). Eğer vazgeçme durumu olmazsa nişan (*engyē[sis]*) veya evlilik anlaşmasından sonra baba evinde düğün (*gamos*) gerçekleştirilir ve evlenen çift kendi evlerinde birlikte yaşamaya başlardı. Evli bir kadının mal varlığı yalnızca evlendikten sonra kocasının denetimine geçerek ölene dek onda kalacak olan *drahoma*'sı idi. Çeyiz kimi uzmanlara göre evlenecek kızın ailesi tarafından erkeği evliliğe teşvik etmek için, kimilerine göre ise genç kıza bir maddi destek olması için yapılan bir gelenektir (Allison 1991, ss. 1615-1616.). Kadın yalnızca kocası nikâhı bozduğu veya öldüğü takdirde bu *drahoma*'nın tamamını, çocukları varsa yarısını geri alarak baba evine dönerdi (A.g.e. XLVII, 56-7).

Hellenistik Dönem'e gelindiğinde ise merkezî bir yönetime geçme amacıyla insanlar arasındaki sınırların ortadan kalkmasıyla gelen kozmopolit ve hümanist yapı sayesinde Yunan kadını da özgürleşmeye ve toplumsal olaylarda daha çok yer almaya, artık *oikos*'un malı olarak görülmemeye başlamıştır (Lacey 1983: 110.). Bu hümanist Hellenizm politikası ile kadınların kendi yeteneklerini daha çok sergilemelerine ve sanatla uğraşmalarına fırsat tanınırken kadın müzisyen ve ressamların da yaygınlaştığını o döneme ait yazıtlarda bu tür kadınların adlarının daha çok geçmesinden anlıyoruz.

Eski Romalı kadınlar her ne kadar Yunan kadınlar gibi erkeğe bağımlı yaşasalar da hakları, toplumdaki yerleri ve aile hayatları açısından onlardan oldukça farklı ve iyi konumdaydı. Kalkolitik Dönem'de ve Bronz Çağı'nın başlarında, İtalya'da anaerkil düzenin var olduğu, gelişen ekonomiyle birlikte avcılık ve balıkçılığın yerini büyükbaş hayvancılığın; özellikle kadınların işi olan tarımın yerini ise sapan kullanımının yaygınlaşmasının alması sonucu anaerkil düzenden ataerkil düzene geçildiği ileri sürülmüştür (Diakov ve Kovalev 2008, ss. 41-42.). İ.Ö. 2. binyılın başlarında kuzeyden gelerek Kuzey ve Güney İtalya'ya yerleşen Terramare kültürünün Bronz Çağı'nı yaşadığı esnada, yani İ.Ö. 10.-9. yy.'lar arasında ise anaerkil düzenin yerini ataerkil düzene bıraktığına dair toplumsal ve sosyal olgular gerçekleşmiştir (Diakov ve Kovalev 2008, ss. 41-42.). Bu düzenin ilk dönemlerinde nişanlığın kaçırılması veya satın alınması yoluyla gerçekleştirilen dıştan evlenme (*eksōgamia*) gerçekleşirdi ve klana dışarıdan evlilikle dâhil olan kadınlar sahip oldukları *gens*'in adını korurlar ve hiçbir haktan yararlanamazlardı (Diakov ve Kovalev 2008, 44.).

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

Roma toplumunun ilk zamanlarındaki komşuları kadınlara önemli yer veren topluluklardı: Sabin annelerinin otoriter yönetimi gelenekseldi: Etrüsk mezar sanatı ve Erken Dönem Campania mezar anıtı resimlerinde yer aldığı şekliyle kadın şık, değerli ve eviyle gurur duyan biriydi (Adcock 1945, s. 1.). İtalya'ya ticaret merkezleri kurmak amacıyla İ.Ö. 820 yıllarında büyük olasılıkla Küçük Asya'dan (Anadolu'dan) göç eden ve “*Etruria*” adını verdikleri bölgeye yerleşen Etrüskler bu kavimler arasında en önemlisi olup oldukça gelişmiş uygar bir kavimdi. Kısa zamanda güneyde Campania ve Napoli'ye kadar yarımadayı dolduran halkların çoğuna egemen olan bu toplumun kültür ve sanat düzeyi çok yüksekti. Etrüsklere atfettikleri kadını mirastan yoksun bırakma geleneği dışında Romalıların onlarla arasındaki en büyük fark kadınların sosyal statülerinde görülmekteydi (Dashu 2011, s. 10.). Arkeolojik materyallerden edinilen bilgilere göre Etrüsk kültüründe kadına aile hayatı içinde Atinalı çağdaşlarına göre çok daha yüksek bir konum verilmiş; Romalılar Atina kültüründen ziyade Etrüsk kültürünü kendi kültürlerine dâhil ederek birçok Etrüsk tekniğini uygulamış ve onlardan etkilenerek Romalı anneye ve eşe ayrıcalıklı bir rol ve konum vermiştir (Bonfante 1986, 234.). İ.Ö. 8.-6. yy.'lar arasında Etrüsk kadınlar Yunan ve Roma kadınlarına nazaran oldukça özgür bir hayat sürüyor; kamusal olaylarda, meclislerde, çıplak olarak gerçekleştirilen atletik yarışmalarda ve erkeklerin şölenlerinde yer alabiliyordu (Bonfante 1986, s. 274; Dashu 2011, s. 1.). Etrüsk kadınlar ister evli ister bekâr olsun; cinsel hayatları, giyimleri, sosyal aktiviteleri konusunda son derece özgürdüler ve bu hayat tarzları birçok arkeolojik materyalde karşımıza çıkmakla birlikte bazı edebî metinlere de konu olmuştur⁸. İmparatorluk Dönemi'ne kadar Romalı kadınların şarap içmeleri yasakken Etrüsk kadınları istediği yerde ve miktarda içki içmekte serbestti. Cinsel ve sosyal hayatta serbest olan, önceliği annelik vasfı olmayan Etrüsk kadınlar ataerkil Roma geleneğinden sapan aykırı bir hayat sürdürdükleri için Romalılar tarafından hovarda olarak nitelendiriliyordu Bonfante (1986, s. 235; Dashu 2011, ss. 1-2-3.).

Temelinde tarım toplumu olan Romalılarda ise askerlik ve çiftçilik en temel geçim kaynakları olmuş, bu durum onların sosyo-ekonomik olduğu kadar hukuki yapılarında da önemli rol oynamıştır (Erişgin 2013, s. 2.). Dolayısıyla çiftçilik, belli bir toprağa ve aileye bağlılık, bunun neticesinde de aile babasının egemenliğinde ve emrinde sürdürülen bir yaşam olgusu oluşmuştur (Üskül Engin ve Karaman 2006, s. 262). Bunu Roma yasalarında açıkça görmek mümkündür. Roma'nın kurulduğu yıl olarak kabul edilen İ.Ö. 753'ten krallıkların sona erdiği İ.Ö. 509 yılına kadar olan süreçte, yani Roma Hukuku'nun ilk kez ortaya çıktığı Krallık Dönemi'nde uygulanan hukuka 'Eski Hukuk' denmektedir. Bu dönemde özel hukuk alanında evlilik kurumunu da içine alan, temelini *mores maiorum* (ataların gelenekleri) ve din

⁸ Örn. Theopompos, *Histories CLII*, (alıntılayan: Lefkowitz & Fant (1992), ss. 88-89).

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

kurallarının oluşturduğu, “Medenî Hukuk/ Vatandaş Hukuku” anlamına gelen *Ius Civile* geçerliydi.

Roma halkının geleneklerinde ve yasalarında da geçtiği şekliyle, Roma toplumu *gens*(soy) ve *familia*(aile) olmak üzere iki temel ögeden oluşuyordu. *Familia*'nın hakları da evlilik kurumu gibi *Ius Civile*'ye bağlı idi. Klasik Hukuk Dönemi'nde *Ius Civile* sisteminde yer alan dar anlamdaki aile (*familia proprio iure*) erkek evlatların yani *pater familias*'ların ve onun hâkimiyetindeki aile bireylerinin oluşturduğu çekirdek aileydi. Geniş anlamdaki aileyi ifade eden *familia* kelimesi ise aslında bir hanede yaşayan ve aile babasına, yani *pater familias*'a tabi olan, köleler de dâhil evdeki herkesi içeriyordu.

Tıpkı Eski Yunan toplumunda ve yasalarında yer alan *kyrios* gibi Eski Roma yasalarında babanın ölene kadar kendi ailesi ve himayesi altındaki tüm kişiler üzerinde sahip olduğu neredeyse sınırsız hakları bulunan bu hâkimiyet “*patria potestas*” ifadesi ile kavramlaşarak yazılı yasa haline getirilmişti. Her ne kadar ataerkil ev halkı bir Atina karakteristiği olsa da, babaya mutlak hâkimiyet gücü veren bu yasa maddesi, Romalı bir babaya Yunanlarda ve diğer toplumlarda olduğundan daha fazla olanak sağlamıştır (Lape, 2004, ss. 35-36; *Ius. Ins. I, 9, 2.*). Bir babanın *patria potestas*'ı yitirmesi yalnızca vatandaşlıktan çıkarılırsa veya ölürse gerçekleşirdi (Gai. *Ins. I, 128*); bu durumda *potestas* en büyük oğluna geçerdi. Gaius'un *Institutiones*'inde aktardığı üzere, sadece Iuppiter rahipliğine atanan bir oğul ya da Vesta rahibeliğine seçilen bir kız çocuğu bu otoriteye bağlı olmaktan muaf olabilirdi:

“ ... *exeunt liberi virilis sexus de parentis potestate, si flamines Diales inaugurentur, et feminini sexus, si virgines Vestales capiantur.*”(Gai. *Ins., I, 130*).

(...erkek çocuklar Iuppiter rahibi olarak göreve başlarsa; kız çocuklar ise Vesta rahibesi seçilirlerse baba hâkimiyetinden muaf olabilirler.)

Iustinianus ve Gaius'un aktardığına göre (*Iust. Corp. Iur. Civ.; Dig.; Iust. Ins.;Gai. Ins.*) nişan, düğün, evlilik ve boşanma gibi işlemlerin de *Ius Civile*'nin esaslarına ve geleneklere uygunluğunu sağlamak esastı. Bir çiftin evlenebilmesi için her iki adayın da bekâr olması, özgür olması (*Iust. Corp. Iur. Civ.; Dig. XXIV, 2. 1; XLIX, 15, 8- 12, 4.*), 25 yaşından küçük ya da akıl hastası olmaması (*Iust. Corp. Iur. Civ.; Ins. I, 14, 2.*), birbirinin yakın kan akrabası olmaması, Roma vatandaşı olup⁹ evlenme hakkına (*ius connubii*) sahip olması gerekirdi (Gai. *Ins. I, 59-64.*). Bu koşullara uymayan kişiler haricinde herkesin evlenmesi buyrulmuş,

⁹ Eski Hukuk Dönemi'nde yalnızca Roma vatandaşlarının evlenme hakkı bulunurken Iustinianus Dönemi'nde imparatorluk altında yaşayan, köle olmayan ve yakın kan akrabalığı bulunmayan herkes bu hakka sahip olmuştu.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

bekârlığa kötü gözle bakılmış (Paribeni 1935, s. 82.) ve hatta bazı yasalarda bekârlar bazı haklardan mahrum bırakılmıştır¹⁰.

Eski Romalılarda her hukuk döneminde *monogamia* (tek eşlilik) hâkimdi ve bu kuralın ihlal edilmemesine özen gösterilirdi (Erişgin 2013, s. 2.).Evliliğin ilk adımı, gelin ve damat adayının babaları arasında gerçekleşen anlaşma, düğün sözünün kabulü ve karşılıklı hediye alış-verişi yoluyla gerçekleşen *sponsalia* (nişanlanma) denen resmî tören ile atılırdı. Nişan ve evlilik tarafların rızasıyla gerçekleşir, bu durumda hem nişanda hem düğünde babasının hâkimiyetinde bulunan genç kızın rızasının olması gerekirdi.

Evlendikten sonra evin masrafları erkek tarafından karşılanacağı için genç kızın evlenirken yanında *dos* (çeyiz) götürerek evin masrafına katkıda bulunması âdettendi. Yunanlardaki *drahoma*'ya karşılık gelen *dos*, eğer kızın mal varlığı yoksa babası, kardeşleri veya bir başkası tarafından karşılanırdı (Ayiter 1963, s. 16.). İmparatorluğun ilk yüzyıllarında sadece ahlâkî bir gereklilik olarak görülen *dos* yüzyıllar sonra Iustinianus Dönemi'nde (İ.S. 527-565) yasal bir zorunluluk hâline gelmişti (Melville 1915, s. 161.). Nişan aşamasında taraflardan birinin evlenmekten vazgeçmesi durumunda nişan kendiliğinden bozulurdu (Iust. *Corp. Iur. Civ.;Dig.* XXIII, 1. 6: Ulpianus; XXIII, 1. 11: Iulianus). Nişan aşamasında sorun yaşanmaması halinde evlilik gerçekleşebilirdi. Evlilik, dinî ve beşerî hukukta ortak bir hayatı temsil ederdi. Romalı hukukçu Modestinus (d. İ.S. yk. 250) bunu şöyle açıklamıştır:

“Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.”(Iust. *Corp. Iur. Civ.;Dig.* XXIII. 2.1: Modestinus 1 reg.)¹¹

(Evlilik(ler) erkeklerle kadınların birleşmesi; tüm yaşam boyunca birlik, dinî ve beşerî hukukta ortaklıktır.)

Roma'da Cumhuriyet Dönemi'nde *Ius Civile* uygulanmaya devam etmiş, hatta dönemin ortalarına kadar da bir önceki dönemde, yani Krallık Dönemi'nde uygulanan özellikleri korunmuş ve “Eski Hukuk” sürdürülmüştür. Ancak sözlü olarak uygulanan gelenekler ilk kez bu dönemde oluşturulan ve İ.Ö. 451- 449 yılları arasında tamamlanan On İki Levha Yasaları (*Leges Duodecim Tabularum*) ile yazılı hale getirilmiştir. Romalıların ata geleneklerinin temel alındığı ve sınıflara yönelik hakların ilk yazılı şekli olduğu için de Roma Hukuku'nun

¹⁰ Örn. Augustus'un koyduğu *Leges Iuliae*.

¹¹ Benzer bir ifade için bkz: Iust. *Corp. Iur. Civ.; Ins.* I, 9.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

temeli sayılan bu yasalarda geçen “*Ius Civile*’nin tanıdığı *a(d)gnatio* (baba egemenliğine dayanan akrabalık) türünde bu egemenliğe eşi de dâhil evde yaşayan herkes tabi olurdu¹².

Roma’da yapılan en eski evliliklerde, kadının hem kendisi hem (varsa) malvarlığı yasal olarak *pater familias* olan eşinin- veya eğer eşi *pater familias* altındaysa onun *pater familias*’ının- hâkimiyeti altına girerdi. *Ius Civile*’ye göre kadın evlenince yasal olarak *pater familias*’ın kız evladıyla aynı konuma (*filiae locō*) gelirdi:

“*In familiam viri transibat filiaeque locum optinebat*” (Gai. *Ins.* I, 111).

(Kadın) kocasının ailesine geçtiğinde onun kızının konumuna sahip olurdu).

Romulus’un aileye ve çocuk yetiştirmeye yönelik yasalarını Halikarnassoslu Dionysios’un ve Plutarkhos’un eserlerinden (Dion. Hal. *Ant.Rom*; Plut. *Rom.*) öğrenmekteyiz. Bu yasalara örnekler verirsek; Romulus kadını erkeğin *manus*’u* altına sokan *confarreatio* yöntemi ile evlilik yasasını ortaya koymuştur (Dion. Hal. *Ant. Rom*, II). 12 Levha Yasaları’nın birkaç maddesinde geçen “*manus*” terimi, Roma ailesindeki baba otoritesini ve evlenen bir kadının kocasının ailesinde tabi olduğu gücü ifade etmek için kullanılan en eski ve kapsamlı Latince terimdi¹³:

“... *in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in manum autem feminae tantum conveniunt.*” (Gai. *Ins.* I, 109.)

(... hem erkekler hem de kadınlar hâkimiyet altında bulunmak zorundadır; kadınlar ise yalnızca *manus* altına girerler.)

Roma Hukuku’nda evlenen kadının mal durumunu ve kocanın karısı üzerindeki egemenliğini yansıtan bu terim “*manus*’lu evlilik” (*matrimonium cum manu*) ve “*manus*’suz evlilik” (*matrimonium sine manu*) olarak ikiye ayrılan evlilik türlerinin tanımlamasında yer almaktadır. Klasik Hukuk Dönemi öncesinde genellikle kadın evlenince babasıyla olan kan ve hukuk bağı kesilirdi, kadın *manus* yoluyla eşinin ailesine ve himayesine geçmiş olur ve kız evladın sahip olduğu haklara sahip olurdu¹⁴. Ayrıca eşi öldüğü takdirde bu *manus* en büyük

¹² Dig.38.10.10.2:Paulus l.S. de grad. et adfin: “*Cognati sunt et quos adgnatos lex duodecim tabularum appellat, sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia: qui autem per feminas coniunguntur, cognati tantum nominantur.*”

**manus*: Kocanın karısı üzerindeki nüfuzu ile hükmüne ve himaye ile vesayet hakkına verilen isimdir (Paribeni [1935], s. 92). Bu yetke evlenecek olan kadının baba egemenliğine dayanan akrabalığının sona ermesi, kocasının akrabası sayılarak hukuki olarak da kocasının himayesi altına girmesi ve yanında getirdiği her şeyi ona vermesi yoluyla gerçekleşirdi.

¹³ Smith (1890), v. “*patria potestas*”.

¹⁴ Gai. *Ins.* I, 115 b: “... *si omnino qualibetex causa uxor in manu uiri sit, placuit eam filiaeiura nancisci.*”.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

oğluna geçirdi. İlk dönemlerde yani Eski Hukuk Dönemi'nde bu şekildeki *manus* 'lu evlilikler zorunluymken Klasik Hukuk Dönemi'nde *sine manu* (*manus*'suz) evliliklerin yapılması da mümkün olmuştur. *Sine manu* evlilik türünde kadının yasal varlıklarının ve mirasının korunması tamamen babasının veya vasisinin otoritesi altındadır. Roma Hukuku'nda evlenen kadının mal varlığını ve kocanın karısı üzerindeki egemenliğini yansıtan, mal rejimini düzenleyen bir yasal işlem olan "*manus*" üç yolla gerçekleşirdi:

"*olim itaque tribus modis in manum conveniebant: usu, farreo, coemptione.* (Gai. *Ins.* I, 110)."

(Önceden kadını *manus* altına sokan üç yol vardı: *usus* (kullanma) yoluyla, *farreum* (kutsal ekmek) ve *coemptio* (farazi satış) yoluyla.)

Klasik Hukuk Dönemi'ne kadar uygulanan '*usus*' yoluyla kocasının *manus*'u altına giren kadın bir yıl süreyle eşiyle kesintisiz olarak ortak hayat geçirmiş olmak zorundaydı. Öyle ki üç gün üst üste farklı evde kalan kadın *manus* altında giremiyordu (Gai. *Ins.* I, 111). '*Confarreatio*' yoluyla *manus* altına girme işleminde ise on kişinin tanıklığında ve Iuppiter kültünden sorumlu rahip tarafından söylenen ayini içeren dinsel bir tören yapılırdı. Bu törende Iuppiter Farreus'a belli sözler eşliğinde kızıl buğdaydan yapılan somun ekmeği (*farreum*) sunulduğu için adına '*confarreatio*' denirdi (Gai. *Ins.* I, 112). Yine Gaius'un aktardığına göre 'görünüşte/ sözde bir satış' anlamı içeren '*coemptio*' usulünde ise *pater familias* kızını damadına sembolik bir ücret karşılığında ve timsali bir satış sözleşmesiyle satar, kızının mülkiyetini ise *mancipatio* yoluyla devrederdi (Gai. *Ins.* I, 112)¹⁵Aslında bu işlem evlilikten bağımsız olarak *manus*'un başkasına devredilmesi yani vasi değişikliği işlemiydi ve bu yolla evlenen kadın yasal olarak kız evladın konumunda olurdu (Gai. *Ins.* I, 113-4).

Evlilik ile *manus*'u birbirinden ayırmak, evlilik olmadan da "*manus*" altına girmek mümkündür. *Manus* altına girmeyi ifade eden *conventio in manum* terimi de kadının özellikle malvarlığı bakımından başkasının ailesine dâhil olmasıyla ilgilidir. *Manus*'lu evlilikte kadın yasal olarak kocasının egemenliğinde olur, (varsa) hak ehliyetini ve tüm malvarlığını kocasına devrederdi. *Manus*'suz evlilikte ise her iki taraf da kendi mallarına; bu mallar üzerinde mülkiyet, yararlanma ve yönetim haklarına sahipti. Dolayısıyla evlenirken yanında getirdiği veya evlilik esnasında bağış ya da miras yoluyla aldığı mallara sahip olan kadın, kocasının egemenliği altına girmediği için kocasının malvarlığından da bir şey talep edemezdi. Ancak sahip olduğu malları eşinin yönetimine vermek isterse evliliğin bitmesi durumunda kocası bunları ona geri vermek durumundaydı.

¹⁵ Ayrıca bkz. Erişgin 2013, 3; n. 3.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

İlk dönemlerde neredeyse tüm evliliklerde *manus* uygulanırken *manus* olmadan yapılan evliliklerin sayısında giderek artış görülmüştür. Hatta Klasik Hukuk Dönemi'nin sonuna gelindiğinde İ.S. 3. yy.'dan itibaren evliliklerin *manus*'suz (*sine manu*) yapılması kural haline gelmiştir. Dolayısıyla Klasik Dönem'de ve Klasik Dönem sonrasında uygulanan hukukta *cum manu* evliliklerin yerini özgür evliliklerin almasıyla ve *tutela mulierum*'un (kadınlar üzerindeki vesayet) sade evlilik şeklinin bir kurumu haline gelmesiyle birlikte bu konum değişmiştir.

Eski Romalı kadınların da Yunan kadınlar gibi siyasette yerleri yoktu; siyasi toplantılarda bulunup konuşamaz, herhangi bir politik makama sahip olamaz ve oy kullanamazlardı. Ancak sosyal yaşam açısından bakıldığında Yunan kadınlarından daha özgür bir hayat sürmekteydiler. Romalı kadınlar kendi başlarına dışarı çıkabilirler, gezebilirler, tiyatroya ve tapınaklara gidebilirlerdi. Soylu sınıfa (*patriciatus*) mensup kadınların aile evinde özel öğretmenlerden eğitim alma ve hatta edebiyat ve felsefe dersleri alma hakları vardı. Özellikle Roma İmparatorluğu Dönemi'nde soylu Romalı kadınlar Eski Yunan kadınları gibi ev hapsine maruz kalmaz, aksine sosyal yaşama dâhil olabiliyorlardı (Paribeni 1935, ss. 83,92,93.). O dönemde kadınların kocasına hem ev işlerinin yönetiminde hem de başka birçok konuda fikirleriyle yardımcı olma hakkı vardı¹⁶. Halk sınıfından (*plebecula*'dan) bir Romalı kadın her dönemde soylu kadından daha da özgürdü çünkü yaşamını idame ettirebilmek için çalışmak ve para kazanmak durumundaydı. Bu nedenle tarım, ticaret ve zanaat alanlarında veya hemşirelik ve sütannelik gibi işlerde orta sınıf bir Romalı kadının çalışması normal görülen yaygın bir durumdu. Bunun dışında Vesta rahibesi olup 30 yıl boyunca Vesta kültürüne hizmet edebilirler ve dinî törenlerde yer alabilirlerdi.

Romalı bir kadının hukuki işlem yapmaya bir ömür boyu hakkı yoktu ve yalnızca onlara tayin edilen vasiler aracılığıyla davalarda taraf olabilirdi. Çünkü yeterli eğitimi almayan ve küçük yaşta ve genellikle eğitimsiz olarak evlendirilerek kocasının himayesi altında yaşayan kadın, yaşam şekli ve bastırılmış ruhu nedeniyle hakkını aramaktan, kendini ifade etmekten veya savunmaktan aciz oluyordu¹⁷. Ancak Antik Yunandaki kız çocuklarının aksine dar gelirli Roma ailesinde kız çocuklar erkek çocuklar gibi okula gidip eğitim görebiliyor; daha iyi

¹⁶ Hatta Anadolu'da bulunmuş Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait bazı yazıtlardan o dönemde kadınların, eşlerinin kamusal görevlerinde yardım etmek durumunda olduklarından ve kendi malvarlıklarına sahip olabildikleri anlaşılmaktadır. Bkz: Mantas (1999), s. 119-120.

¹⁷ Eski Romalıların atalarına ait bu görüş daha önce (I.2.2.a) aktardığımız gibi *Leges Duodecim Tabularum*'da 5. Levha'da geçmektedir (Gai. *Ins.* I, 144; 1, 13,3). Ancak bu tutum Gaius'a göre doğru değildir; çünkü onun döneminde özellikle olgun yaşta evli kadınlar işlerini kendileri görmektedir (Gai. *Ins.* I, 190). Karş. Eski Yunan kadınlarında tercih edilen özellikler: Ksen. *Oik.* III, 10.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

gelirli ailelerde genellikle özel hoca tarafından evde eğitim görüyorlardı. Ayrıca yün eğirmek, örgü örmek ve annelerinin gözetimi altında köle kızlarla çalışmak da evde aldıkları eğitimler arasındaydı (Balsdon 1962, s. 270.).

Bunun haricinde Antik Yunan kadınının aksine Romalı bir kadının miras hakkı vardı. Ancak çocuklarına miras bırakamıyordu ve hukuki işlem yapma ehliyeti kısıtlanmıştı. Kız çocukları gibi evli kadınlar da fiil ehliyetleri kısıtlı olduğundan malvarlığını yönetme işlerinde bir vasiye ihtiyaç duymuşlardı (Güven (1999), s. 230.). Zaten bu ataları tarafından böyle öngörülmüştü:

“Veteres enimvoluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi levitatem in tutela esse.”(*Leg. Duo. Tab. Tab. V, 1; Gai. Ins. I, 144*)

(Çünkü eskiler (atalarımız), kadınların olgun yaşta olsalar da zayıf ruhlu olmaları sebebiyle vesayet altında olmalarını istediler.)

Bu durumda hem malvarlıklarının korunması, hem hukuki işlemlerinin yürütülebilmesi, hem de eksik olan fiil ehliyetlerinin tamamlanması için kendilerine bir vasi atanırdı. *Patria potestas*'a tabi olmayan ve eşinin *manus*'u altında olmayan, yani *sui iuris*¹⁸ olan kadınlara uygulanan vesayet türüne *tutela mulierum* denirdi¹⁹. Eğer kadın *manus* usulüyle evli ise ve *pater familias* olan kocası ölmüş ise *gens* (soy) içinde ona en yakın duran kişi (*proximus agnatus*)- yani varsa oğlu, yoksa amcası-ona vasi olarak atanırdı ve yasayla atanan bu vesayet türüne *tutela legitima* denirdi:

“Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex lege xii tabularum agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.” (Gai. Inst. I, 155)

(Vasiyetname ile vasi atanmamış kişilere 12 Levha (Yasaları) hükmünce *“legitimi”* olarak adlandırılan (baba tarafından) en yakın akrabaları vasi tayin edilir.)

Kadına kanun yoluyla (*legitimō modō*) veya vasiyetname yoluyla (*testamentariō modō*) herhangi bir vasi atanmamışsa, *magistra* tarafından kendisine vasi atanabilir ve bu tür vesayet türüne de *tutela dativa* denirdi. Roma'nın ilk zamanlarına kadar geri giden bu vesayet uygulamasında en büyük amaç ise aile mallarının korunarak aile dışına çıkmasını önlemektir²⁰.

¹⁸ Bir aile babasının egemenliği altında bulunmayan, hak sahibi olabilen ve borç altına girebilen kişi.

¹⁹ Berger (2004), s. 748, v. *“tutela mulierum”*.

²⁰ Gai. Ins. I, 147; ayrıca bkz. Melville 1915, 184.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

Romalı kadın evlendikten sonra doğduğu aileden miras alma hakkını kaybeder, ayrıca gelin olarak gittiği ailenin dinine ve ibadetlerine uyardı. Çünkü doğuracağı çocuk bu yeni atanın, yani kocasının evlatları olacaktı (Paribeni 1935, s. 90.). Başlıca Romalı erdemleri olan *pietas* (atalara ve aile dinine bağlılık), *virtus* (erdem, yiğitlik), *fides* (namus, güven, inanç), *nobilitas* (soyluluk, aileye itibar) gibi niteliklere sahip evlatlar yetiştirmek ve onları topluma yararlı bir birey hâline getirmek, ağırbaşlı ve soylu bir Romalı kadından beklenen bir tutumdu (Erişgin 2013, s. 8.). Romalıların anlayışına göre bunları aşılacak olan erdemli kadın “*mater familias*” sıfatını hak ederdi. Başlarda yalnızca *pater familias* ile *manus* yoluyla evlenmiş veya dul kadına “*mater familias*” denirken kavramın anlamı zamanla genişleyerek ahlâkî bir içerik kazanmıştır. Bunu aralarında iki yüzyıldan fazla bir zaman farkı bulunan iki Romalı yazarın yorumlarından da anlayabilmekteyiz. İ.Ö. 106-İ.Ö. 43 yılları arasında yaşamış Romalı devlet adamı ve yazar Marcus Tullius Cicero ile İ.S. 170-223 yılları arasında yılında yaşamış olan Romalı hukukçu ve yazar Ulpianus’un “*mater familias*” terimiyle ilgili yaptıkları tanımlamalar birbirinden farklıdır.

Cicero’nun aktardığına göre evlendiğinde kocasının ya da kayınpederinin *manus*’u altına giren kadına ‘*mater familias*’, *manus* olmadan (*sine manu*) evlenen kadına yalnızca ‘*uxor*’ (eş, zevce) denirdi (Cic. *Top.* III, 14). Ulpianus’un ifadelerine göre ise *mater familias*’ın iki türlü anlamı vardır. İlk anlamıyla kullanıldığında *pater familias*’a bağlı yaşayan –kendi evlatları hariç–tüm kadınlara verilen genel bir isimdir. Dolayısıyla “*mater familias*” tanımına hem *pater familias*’ın kendi karısı, hem oğullarının ve torunlarının eşleri hem de kocası ölen gelinleri dâhildir. Diğer açıklamasına göre ise bir kadının *mater familias* olabilmesi yalnızca ahlâklı olmasıyla mümkündür.

“ ‘*matrem familias*’ *accipere debemus eam, quae non inhoneste vixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an libertina: nam neque nuptiae neque natales faciunt matrem familias, sed boni mores*” (Ulp. *Dig.* L, 16, 46, 1).

(“*mater familias*” dendiğinde ahlâksızca yaşamayan kadını anlamalıyız: çünkü “*mater familias*”’ı diğer kadınlardan uzak ve ayrı tutan şey onun ahlâkıdır. Bu nedenle onun evli ya da dul olması, özgür doğumlu veya azat edilmiş olması önemli değildir: çünkü bir kadını evlilik veya doğum değil, iyi ahlâkî “*mater familias*” yapar).

Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren evlilik de nişan gibi isteğe bağlı bir sözleşmeye dayanarak karşılıklı anlaşma ile sona erdirilebilmeye başlanmıştır. Boşanma (*divortium*) için bir tarafın boşanma isteğini ibraz etmesi de yeterli olmuştur. Romalı kadının baba egemenliğine (*agnatio*’ya) dayanan, en yakın akrabasının kendi üzerinde sahip olduğu yasal vesayet ise

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

önce sınırlandırılmış ve sonra da ortadan kaldırılmıştır. Bunun alt yapısında birtakım toplumsal ve sosyal değişiklikler yatmaktadır. Eski Yunan kadınlarına nazaran daha serbest bir sosyal hayata sahip olan Romalı soylu kadınlar özgürlüklerine düşkün olmaları nedeniyle bir süre sonra erkek himâyesinde yaşama, evlenme ve çocuk doğurma isteklerini kaybetmeye başlamıştır. Bununla ilgili olarak her ne kadar vesayet (*tutela*) altında bulunması devam etse de *manus*'lu evlilik yapma yükümlülüğünden kurtulmanın dışında kocasını boşayabilme hakkına sahip olmuştur.

Cumhuriyetin son dönemlerinde kadın hak ve özgürlükler açısından yükselişe geçmişti. Ancak bu dönemde giderek artan zina suçunda kadına gösterilen tutum ve verilen ceza Yunan toplumundaki gibi ağırdı, erkek birçok cezadan muaftı. Krallığın ilk dönemlerinde bir kadın kocasından boşanamazken; eğer kürtaj olursa, anahtarları çalıp zina yaparsa kocası ondan boşanabilirdi. Ancak adam başka bir nedenle karısından uzaklaşırsa malvarlığının yarısını karısına vermek, yarısını Ceres'e adamak durumundaydı (Plut. *Rom.* XXII, 3).

Roma'nın en eski dönemlerinde eğer evli bir kadın zina yapmakla veya şarap içmekle suçlanırsa kadının kocası ve akrabaları ona dava açabilir ve hatta kocası onu öldürebilirdi (Dion. Hal. *Ant. Rom.* II, 15, 6). Cumhuriyet Dönemi'nde ise kadın zina yapan kocasını cezaya çarptıramazdı; ancak kadın aynı suçu işlerse, koca karısını dövme, sakat bırakma ve hatta öldürme hakkına bile sahipti (Gell. X. 23, 5). Elinde bu suça dair yeterli delil yoksa da karısını boşayabilir ve çeyizinin bir kısmına el koyardı (Dion. Hal. *Ant. Rom.* II. 25, 6; Plut. *Rom.* 22,3). İlk İmparatorluk (*Principatus*) Dönemi'nde ise Augustus yasalarında erkeğe, zina yapan karısını boşamak zorunluymuştu.

Cumhuriyet'in son 50 yılında yaşanan politik çekişmeler ve iç savaşlar sonucunda toplumda huzursuzluk ve çöküş baş göstermiş, zina gibi suçların oranı artmış; savurganlık, evliliğe duyulan ilginin azalması ve çocuk doğurma oranlarının düşmesi gibi neticeler ortaya çıkmıştır. İmparatorluk sistemi bu çöküşün ardından başlamış ve ilk imparator Augustus (İ.Ö. 27-İ.S.14) tahta geçtikten bir süre sonra duruma el koymak, aile hayatındaki ve sosyal yaşamdaki bu kötü gidişatı değiştirmek adına önemli yasal girişimlerde bulunmuştur. İ.Ö. 18-17 yılları arasında *Leges Iuliae* adı altında yürürlüğe koyduğu bu yasaların *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* adındaki alt grubu, evliliği, aile hayatını ve miras kurallarını düzenleyici yasalardan oluşmaktadır. Augustus'un bu yasalara ek hükümler olarak İ.Ö. 9 yılında yürürlüğe koyduğu *Lex Papia Poppaea* ile son şeklini alan yasaya (*ius trium vel quattuor liberorum*) göre–her ne kadar evliliğe teşvik amacıyla olsa da– yalnızca hür olup üç çocuk sahibi olan veya azat edilmişse en az dört çocuğu olan kadınlara vasi atanmama hakkı tanınmıştır (Gai. *Ins.* I, 194).

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

İmparator Claudius'un teklifiyle İ.S. 44-49 yılları arasında çıkarılan *Lex Claudia* ile de ergenlik çağını geçmiş kadınların en yakın *agnatus*'unun vasi tayin edilmesine dair uygulama son bulmuştur (Gai. *Ins.* I, 157). Yani Gaius'un da ifade ettiği şekilde Vesta rahibeleri dışında, kadınlara özgürlük getiren ve vesayeti sınırlandıran veya ortadan kaldırmaya zemin hazırlayan yasalar *Lex Claudia* ve *Lex Papia Poppaea* olmuştur²¹. Nitekim İ.S. 4. yy.'dan itibaren kadınlar üzerindeki yasal vesayetin (*tutela legitima*) yürürlükten kalkmasının önü açılmıştır. Öncelikle İ.S. 390 yılında yasal olarak dünyaya gelmiş çocuğun babasının ölmesi ve yasal ya da vasiyet yoluyla atanmış bir vasisinin olmadığı durumlarda annesi bir daha evlenmeme şartıyla *magistra* tarafından vasi tayin edilebilme hakkını kazanmıştır (C.Th.3.17.4pr. [=brev.3.17.4pr.]²². İ.S. 410 yılında ise İmparatorlar Honorius ve II. Theodosius tarafından tüm kadınlara tanınan *ius liberorum* (çocukların hakkı) ile kadınlar üzerindeki vesayet tamamen ortadan kalkmış olur (Iust. *Corp. Iur. Civ.; Dig.* VIII.58.1). Kadınlar (eğer varsa) kendi çocuklarının veya torunlarının vasisi bile olabilmeye başlamıştır (Buckland 1963, s. 103.).

Sonuç olarak, çalışmamızda edebi metinlerden ve hukuk külliyatlarından yola çıkarak özellikle Arkaik ve Klasik Dönem'de yaşamış Eski Yunan ve Romalı kadınların aile hayatındaki ve yasalardaki yerinin genel bir tablosunu ortaya koymaya çalıştık. Yüzyıllar boyunca kültürel alışveriş sonucunda bu iki toplumun ortak noktalara sahip olmasının dışında kendilerine has yönlerinin ve farklılıklarının da olması kadınların yaşam tarzlarında da kendini göstermiştir. Bunun sonucunda Yunan kadınıyla karşılaştırıldığında kısmen daha özgür yaşayan ve eve hapsedilmeyen; yani hem aile hayatında hem de sosyal hayatında daha özgür olan bir Roma kadını portresiyle karşılaşmaktayız. Ancak bu durum, her iki toplumda da erkek hegemonyasının geçerli olduğunu, yasal haklar veya cezalar söz konusu olduğunda kadının erkeğe oranla çok daha az hakka sahip olup çok daha ağır cezalara çarptırıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Ayrıca kadının annelik rolü, eve bağlılığı ve aile hayatında üstleneceği sorumluluklar her iki toplumda da neredeyse eşit şekilde önemsenmiştir. Özellikle Atina'da uzun yıllar eğitim almalarına bile izin verilmeyen, aşağı görülen, çoğu zaman toplumsal hayattan ve çalışma hayatından yoksun bırakılan kadınlar kendilerini geliştirme, söz sahibi olma ve kendilerini toplumda var edebilme hakkına Helenistik Dönem'e gelinceye kadar sahip olamamıştır. Bunun doğal sonucu olarak da Arkaik Dönem'de sadece

²¹ Gai. *Ins.* I, 145: "...*filia uero nihilo minus in tutela permanet; tantum enim ex lege lulia et Papia Poppaea iure liberorum tutela liberantur feminae. loquimur autem exceptis uirginibus Vestalibus quas etiam ueteres in honorem sacerdotii liberas esse uoluerunt, itaque etiam lege xii tabularum cautum est*".

²² Vasinin görevleri arasında konuşmak, çocuğu dinlemek ve hakkını savunmak üzere konuşmak bulunduğu için sağır ve dilsiz kişiler bu hakka sahip olamazdı. Anne yeniden evlenirse ise yeni eşi yapılan işlemlerden sorumlu tutulurdu. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Buckland (1963), s. 151.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

anne olmaya itilen ve ev hayatına maruz bırakılan soylu kadınlar hukuk ve siyasette hiç, felsefe ve edebiyat alanında ise fazla yer alamamıştır.

Her ne kadar Antik Çağ'da ebeveynlerin her ikisi de evlatlarının yetişmesinde pay sahibi olsa da çocuğun zihinsel ve ruhsal gelişiminin babaya, biyolojik gelişiminin ise anneye ait sorumluluklar olduğu edebî verilerin sunduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bu durumun yüzyıllar boyunca değişmediği yine edebî metinlerdeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Aynı doğrultuda düşünen kesimler günümüzde ve kendi toplumumuzda da aynı sona mahkûm olmuştur. Yüceltilmiş erkek ve bastırılmış kadın profillerinin nezaretinde büyüyen çocuklar da ne yazık ki gördüklerini uyguladıklarından kadını her konuda ikinci planda tutan, eğitimden yoksun bırakan, ev işleri ve annelik görevleri arasına sıkıştırılan bir zihin yapısıyla yetişen bireyler hâline gelmiştir. Buna istinaden, kendisi için çizilen hayata boyun eğen, eğitim ve özgüven eksikliği nedeniyle kendi kararlarını veremeyen ve hayata atılamayan kadınların sayısı günümüzde bile toplumumuzun büyük bir kesimini oluşturmaktadır. Aradan geçen binlerce yıla rağmen aynı bakış açısına sahip olan tüm toplumlar, aynı erk-şiddet-ayrımcılık-bağnazlık döngüsünü yaşamaya mahkûm olmuştur. Bu çalışmayla da görülmektedir ki insan ve kusurları ebedî olduğundan, gerek medeniyet seviyesi gerek kadınlara gösterilen tutum ve sunulan haklar açısından etken unsur çağ veya toplum farkı değil, geleneksel tutum, düşünce yapısı ve değer yargısıdır.

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA

1. Antik Kaynaklar

Aristot. *Ath. Pol.*: Aristoteles, *Athenaiōn Politeia*.

(Kullanılan Metin: Aristotle in 23 Volumes, Vol. 20, translated by H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1952.)

Aristot. *Pol. II/ III* : Aristoteles, *Politika*.

(Kullanılan Metin: Aristotle in 23 Volumes, Vol. 21, trans. by H. Rackham. Cambridge; Harvard University Press; William Heinemann Ltd., London, 1944.)

C. Th.: *Codex Theodosianus*.

(Kullanılan Metin: *Theodosiani libri XVI cum Constitutionibus Sirmondianis et Leges novellae ad Theodosianum pertinentes; consilio et auctoritate Academiae litterarum regiae borussicae ediderunt*, (Comp. by): Theodor Mommsen, (Ed. by): Paul Martin Meyer, Akademie Der Wissenschaften, Berlin, 1863).

Cic. *Top.*: Marcus Tullius Cicero, *Topica*.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

(Kullanılan Metin: M. Tulli Ciceronis Rhetorica, Tomus II. A. S. Wilkins. Oxonii, e Typographeo Clarendoniano, Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis, 1911).

Demosth. XLI, XLIII, Demosthenes, *Orationes (Logoi)*, 41: *Contra Spudiam* ;
XLV, XLVII, 43: *Contra Macartatum*; 45: *Apollodoros contra Stephanum*;
47: *Contra Evergum et Mnesibulum*.

(Kullanılan Metin: *Demosthenis Orationes*. ed. W. Rennie. Oxonii, e Typographeo Clarendoniano. 1931).

... LIX : Demosthenes, *Orationes (Logoi)*, 59: *Contra Neaeram*.

(Kullanılan Metin: Demosthenes with an English translation by Norman W. DeWitt, Ph.D., and Norman J. DeWitt, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1949).

Dion. Hal. *Ant. Rom.*: Dionysios Halikarnassos, *Antiquitates Romanae*.

(Kullanılan Metin: *Dionysii Halicarnasei Antiquitatum Romanarum quae supersunt*, Vol I-IV, Dionysius of Halicarnassus, ed.: Karl Jacoby, In Aedibus B.G. Teubneri, Leipzig, 1885).

Gai. *Inst.*: Gaius, *Institutiones*.

(Kullanılan Metin: Gai, *Institutiones or Institutes of Roman Law by Gaius*, with a trans. and commen. by: the late Edward Poste, Oxford: Clarendon Press, 1904).

Homer. *Il.*: Homeros, *Ilias*.

(Kullanılan Metin: Homer, *The Iliad*, (with an Eng. trans. by): A.T. Murray, in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1924).

Homer. *Oyds.*: Homeros, *Odysseia*.

(Kullanılan Metin: Homer, *The Odyssey*, with an English Translation by A.T. Murray, in two volumes. Cambridge, MA., Harvard University Press; London, William Heinemann, Ltd. 1919).

Iust. *Corp. Iur. Civ. Dig.*: Iustinianus, *Corpus Iuris Civilis, Digesta*.

(Kullanılan Metin: *Corpus Iuris Civilis*, Editio Stereotypa Sexta, Volumen Primum, *INSTITUTIONES*: Recognovit: Paulus Krueger, *DIGESTA*: Recognovit: Theodorus Mommsen, Berolini, Apud Weidmannos, Berlin, 1893).

Iust. *Corp. Iur. Civ. Ins.*: Iustinianus, *Corpus Iuris Civilis, Institutiones*.

(Kullanılan Metin: *The Institutes of Justinian*: with Eng.intro., and trans.by: Thomas Collett Sandars, Chicago: Callaghan & Company, 1876).

Ksen. *Oik.*: Ksenophon, *Oikonomikos*.

(Kullanılan Metin: *Xenophontis opera omnia*, Ed. By: E.C. Marchant, Vol.2, Second Edition., Oxford, Clarendon Press, 1921 (repr. 1971).

Leg. Duod. Tab.: *Leges Duodecim Tabularum*.

(Kullanılan Metin: *Leges Duodecim Tabularum Reliquia* (with valuable Prolegomena) ed. by: Rudolf Schoell, Leipzig, 1866).

Plut. *Rom.*: Plutarkhos, *Romulus (Bioi Paralleloi, I)*.

(Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, Vol. I, with an English trans. by: Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library edition, Harvard University Press, Cambridge, 1967).

Plut. *Sol.*: Plutarkhos, *Solon (Bioi Paralleloi, I)*.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

(Kullanılan Metin: *Plutarch's Lives*, Vol. I, with an English trans. by: Bernadotte Perrin, Loeb Classical Library edition, Harvard University Press, Cambridge, 1967).

Semon. *Frag.*: Semonides, *Fragmenta*.

(Kullanılan Metin: *Iambi Et Elegi Graeci: Iambi Et Elegi Graeci Ante Alexandrian Cantati, Vol. II: Callinus, Mimnermus, Semonides, Solon, Tyrtaeus, Minora Adespota*, Ed. By: M. L. West, Oxford: Clarendon Press, 1972).

2. Modern Kaynaklar

Adcock, Frank Ezra (1945). Women in Roman life and letters. *Greece and Rome, Vol. XIV*, (40), 1-11.

Akalın, Ayşe Gül (2003). Eskiçağda Grek kadınının toplumsal yaşantısı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XI (33), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 17-47.

Allison, Craig Y. (1991, May). (review by): Women and law in Classical Greece by Raphael Sealey. *Michigan Law Review, Vol. 89*, (6), 1610-1617.

Ayiter, Kudret (1963). *Roma Hukuku Dersleri: Aile Hukuku*. 2. bs., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 179, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Berger, Adolf (2004). *Encyclopedic dictionary of Roman law*. Transactions of the American Philosophical Society. New Series-Volume 43, Part 2.(First printed in 1953). Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd.

Blundell, Sue (1995). *Women in Ancient Greece*. Cambridge: Harvard University Press, 1995.

Bonfante, Larissa (1986). (Edited By). *Etruscan life and afterlife: A Handbook of Etruscan Studies*. Detroit: Wayne University Press.

Buckland, William Warwick (1963). *A text-book of Roman law: from Augustus to Justinian*. 3. bs., New York: Cambridge University Press.

Cambiano, Giuseppe (1996). Mensch werden, şurada: Vernant, J.-P. (Hrsg.): *Der Mensch der Griechischen Antike* (ss.98-139) Frankfurt: Fischer.

Carey, Christopher (1998). The shape of Athenian laws. *The Classical Quarterly, New Series, Vol. 48*, (1), Cambridge University Press on Behalf of The Classical Association, 93-109.

Clauss, Manfred (1983). *Sparta: Eine einfuhrung in seine geschichte und zivilisation*, C. H. Beck (Beck'sche Elementarbücher), München: Verlag.

Dashu, Max (2011). *Etruscan Women and Social Structure*. 21.01.2018, https://www.academia.edu/9831739/Etruscan_Women_and_Social_Structure.

Diakov, Vladimir ve Kovalev, Sergey (2008). *İlkçağ Tarihi, Cilt:2- Roma*. (Özdemir İnce, Fr.'dan çev.), İstanbul: Yordam Kitap.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

- Dougherty, Carol (1993). *The poetics of colonization: From city to text in Archaic Greece*. Oxford: Oxford University Press.
- Ehrenberg, Victor (1973). *From Solon to Socrates: Greek history and civilization during the sixth and fifth centuries B. C.* 2. pr. London: Methuen & Co., Ltd.
- Ergene, Ayşegül (1998). *Eski Roma'da Kadın* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eski Çağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Erişgin, Özlem Söğütü (2013). Roma Toplumunda Kadının Konumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:4, (2)*, Ankara, 1-31.
- Gould, John (1980). Law, custom and myth: Aspects of the social position of women in Classical Athens, *The Journal of Hellenic Studies, Vol. 100* (Centenary Issue), 38-59.
- Gözlü, Ahmet (2015). Antik Yunan(Hellen)da Koloniler ve Bunların Nitelikleri. *Folklor/ Edebiyat, Cilt 21* (Sayı 81), Lefkoşa: Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, 179-190.
- Graham, Alexander John (2001). *Collected papers on Greek colonization*. Leiden: Brill.
- Güven, Diler Tamer (1999). Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 57* (Sayı 1-2), 225-240.
- Jones, Lloyd Llewellyn (2003). *Aphrodite's tortoise: The veiled woman of Ancient Greece*. Swansea: The Classical Press of Wales.
- Kapparis, Konstantinos (2003). Women and family in Athenian law. (ed. by: A. Lanni,), *Athenian Law in Its Democratic Context* (Center for Hellenic Studies On-Line Discussion Series). 01.11.2017, http://www.stoa.org/projects/demos/women_and_family.pdf.
- Lape, Susan (2004). The Terentian marriage plot: Reproducing fathers and sons. *Ramus,33*(1-2), Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 35-52.
- Lefkowitz, Mary R. (1983). Wives and husbands, *Greece&Rome, 2. Series, Vol.30, (1)*, Cambridge University Press on behalf of The Classical Assosiation, Cambridge, 31-47.
- Lefkowitz, Mary R. ve Fant, Maureen B. (1992). *Women's life in Greece and Rome*. 2. ed. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Lerner, Gerda (1986). *The creation of patriarchy; Vol. 1: Women and history*. New York and Oxford: Oxford University Press.
- MacDowell, Douglas M. (1978). *The Law in Classical Athens*. London: Thames and Hudson.
- Mantas, Konstantinos (1999). Marriage in the Roman Imperial Period. *Polis. Revista de ideas y formas políticas de la Antigüedad Clásica* 1999 (11), 111-134.
- Melville, Robert Dundonald (1915). *A Manual of the principles of Roman law relating to persons, property, and obligations*. Edinburgh: W. Green& Son Limited Law Publishers.
- Papayiannis, Joanna (2012). *The gynaikeion: The (un)gendered Greek house* (Unpublished doctoral thesis). Advisors: Shear, Theodore L.; Koortbojian, Michael. Princeton University; Art and Archaeology Department, New Jersey.

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi
Istanbul University Journal of Women's Studies

2017/II: 1-25

- Paribeni, Roberto (1935). Roma Hukukunda Aile Kurumu. (Şemseddin Talip, İtal. Çev.) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1 (1), 79-96.
- Pomeroy, Sarah B. (1995). *Goddesses, whores, wives, and slaves: Women in Classical Antiquity*. 2. Edition (First Edition: 1975). New York: Schocken Books.
- Powell, Anton (2001). *Athens and Sparta. Constructing Greek political and social history from 478 BC*, 2. Edition. (First edition: 1988). London and New York: Routledge.
- Sealey, Raphael (1990). *Women and law in Classical Greece*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Sickinger, James P. (2002). Literacy, orality and legislative procedure in Classical Athens. *In Epea and Grammata: Oral and Written Communication in Ancient Greece*, ss. 147–69, Edited by: Ian Worthington and John Miles Foley, Leiden/Boston: Brill.
- Smith, William (1890). (Ed. By) William Smith, William Wayte. G. E. Marindin. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. Albemarle Street, London: John Murray.
- Spielvogel, Jackson J. (2015). *Western civilization: Volume A: To 1500*, Ninth Edition. (First Published in: 1991), Stamford: Cengage Learning.
- Thomson, George (1990). *Aiskhylos ve Atina*. (Mehmet H. Doğan, Çev.), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Üskül Engin, Zeynep Özlem & Karaman, Başak (2006). Roma İmparatorluğu ve Roma hukukunda ailenin toplumsal temelleri, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1), 255-313.